

Poemes de l'Alquimista (1952)

Visat núm. 4
(octubre 2007)

per Albert Benzekry i Arimon

Josep Palau i Fabre (1917-2008) tenia un pla de vida —centrat en la lectura i l'escriptura— que se n'anà en orris el 1936 i que no acompliria fins que, en retornar de l'exili, s'instal·là a Grifeu el 1962. Dins aquest pla, ja hi havia la idea dels *Poemes de l'Alquimista*, intuïda a Eivissa l'estiu que esclatà la Guerra Civil.

Però és a Barcelona, a finals dels «dies obscurs de 1938», i amb les lectures de Rimbaud i del *Llibre d'Amic i Amat* de Lull per tota companyia, quan madura i se li revela el concepte d'alquímia que hauria de desenvolupar: «és a dir, poesia entesa no com un fi en ella mateixa, sinó com un mitjà d'exploració, o d'experimentació». A les notes que apareixen en la primera edició del llibre, el 1952, Palau confessa la seva crisi existencial en qüestionar si és ell verament l'autor de la seva pròpia vida o si, per contra, sols n'és l'actor. Aquesta dualitat moral o dislocació interior —com l'anomena— és el que li permet crear una alquímia de la seva pròpia persona: «Jo m'era ofert a mi mateix com el meu propi experiment. Aquest era el sentit de la vida. La poesia era la regió on inscriure aquelles experiències».

El llibre *Poemes de l'Alquimista* és, de fet, el conjunt final que aplega la totalitat de l'obra poètica de Palau i Fabre escrita entre 1936 i 1950 i que havia anat apareixent publicada en successius títols independents. Sense perdre de vista la divisa palaufabriana segons la qual «l'home és un animal que es busca», els *Poemes de l'Alquimista* encaren la problemàtica de la *desintegració del jo* i del *mimetisme*. Per a Palau l'home contemporani viu els residus d'un jo del qual cal buscar les arrels en el racionalisme grec. Rimbaud i Picasso —juntament amb Artaud, Baudelaire, Lutréamont o fins i tot Lull— seran els genis que millor encarnen aquesta dissolució del jo i els que li oferiran distints camins d'exili i de desdoblament en la recerca. Quant al mimetisme («la natura és mimètica»), Palau viu la seva «alienació» a partir de la identificació empàtica amb objectes i éssers. «Sentir-se arbre, ocell, estrella, Lull, home de les caveres, etc., no basta si aquest sentit no ateny la regió de l'ésser i si no puc dir que sóc arbre, ocell, estrella, etc.» És aquest, per exemple, el sentit del poema «Pedra» inclòs a *L'aprenent de poeta*: «Dura com l'aigua dura. / Arrel d'ella mateixa. / En èxtasi perenne / la pedra perpetua / la pedra, imatge pura, / i la idea de pedra / se'ns fa del tot madura».

Els avatars dels *Poemes de l'Alquimista* són indissociables de les constants vitals del seu autor. I viceversa. A Barcelona, Palau desenvolupa una activitat cultural ingent a favor de la llengua catalana. En aquest aspecte, i durant un temps, Palau va tenir el convenciment de poder ser un escriptor trilingüe, ja que havent estat educat en espanyol i el fet que el seu avi matern fos francès i la seva mare hagués rebut una educació francòfona, així li ho feien pensar. Però el seu trilingüisme inicial, «somnia a l'empara de Lull, s'ha convertit gairebé en monolingüisme català, i això per una sola i única raó, que és l'estat de prostració del país i les meves ganes d'ajudar-lo a redreçar-se», explica a les memòries. Cal considerar, en molts aspectes, la trajectòria de Palau com a atípica, tant en la seva opció estètica com en la seva estratègia política. Diguem, d'entrada, que Palau, mudat d'entotsolament, endegà la primera iniciativa editorial en català de la postguerra, el 1944, dos anys abans de l'aparició d'*Ariel*. Es tractava de la revista *Poesia*, dins de les Edicions de La Sirena. L'ambient i situació del país, però, eren poc proclius a l'acollida i propagació de les seves idees estètiques. Palau ho expressarà bé en el poema «Sol»: «Estic sol. / Sol en la meva família. / Sol entre els amics —sí, entre els meus amics. / Sol en la meva pàtria sola. / Sol entre les dones —sobretot entre les dones. / I una noia està sola dins meu de fa molts anys». Un mes després partiria cap a París.

L'aprenent de poeta (1944) fou el llibre que inaugurà les Edicions de La Sirena. Lluny de ser un volum d'aprenentatge, conté poemes d'una gran maduresa i originalitat, compendi de tots els registres que Palau venia assajant des del 1936. La radicalitat estètica —i verbal— de Palau es fa patent en molts dels versos amb un ús del llenguatge desacostumat entre els vergers postnoucentistes dels anys quaranta, fet que li valgué més d'una admonició, tant en l'àmbit privat com en el públic. La lectura del poema «La sabata» en una vetllada li comportà, per exemple, severes crítiques i algunes persones van deixar de saludar-lo.

Així, Jaume Bofill i Ferro (*Ariel*, octubre de 1946) en féu més un judici moral que no pas literari: «topem adesiara [...] amb certes cruïeres de concepte i d'expressió francament desagradables. Responen, és cert, a la seva actitud de tanteig rebel i agosarat. Ell pretén que sigui una prova de la seva audàcia. En aquest sentit no deixem de veure'n la motivació, però en cap manera no gosàriem justificar-les. Mancant a principis immutables de capteniment, pequen contra el bon gust». Palau, que ja és a París, se'n dolrà

amargament perquè no comprendrà com és possible que se l'ataqui des de la revista que ell va fundar i on continua col·laborant. Progressivament, es tornarà més antinoucentista, més radical, refugiat en Picasso i en la descoberta d'Artaud. Tot plegat l'abocarà en un aïllament personal que no passarà desapercbut als exiliats catalans. «Com és que l'amor i la poesia us tenen de tal manera aclaparat?», li escriurà Ernest Coromines, cansat de no poder quedar amb ell.

Aquesta radicalització esteticopoètica de Palau no troba cap correspondència interior, i és així que resol acceptar la beca del govern francès i fugir a París el desembre de 1945. Poc abans, però, i dins les Edicions de La Sirena, apareixerà, a guisa d'homenatge, el volumet de poemes *Imitació de Rosselló-Pòrcel* —escrits majoritàriament durant el 1943—, que havia de formar el cos central de *L'alienat*, i encara tindria temps, juntament amb Joan Triadú, Miquel Tarradell, Josep Romeu i Frederic Pau Verrié, de participar en la constitució d'*Ariel*.

En marxar, Palau estava escrivint els poemes que haurien d'integrar *Atzucac* i s'emporta, alhora, mentalment, del llibre *Càncer*, «no sé si tots els poemes, però sí la majoria, aquells, en tot cas, que eren considerats pedra d'escàndol» fins i tot dins la mateixa clandestinitat, temorós com era que el mecanoscrit li fos confiscat a la frontera. Val la pena incidir en aquest detall, atès que Palau, com és sabut, sempre féu gala d'una memòria prodigiosa que li permeté aprendre's i recitar llibres sencers. *Càncer*, aparegut a París l'octubre de 1946, és el llibre que consolidarà la seva aura de poeta rebel i *maudit* dins les lletres catalanes: «Representava el meu crit de rebel·lió i de confrontació màxima amb la societat barcelonina i amb l'estètica anquilosada». En pogué editar cent exemplars gràcies als diners d'una altra beca, en aquest cas de l'ambaixada espanyola a París. Els poemes de *Càncer* —«la poesia és un càncer», diu en el número 10 de *Poesia*— són datats entre 1943 i 1945 i situen Palau en l'avanzada poètica catalana, amb un programa estètic directe i sense concessions en el tractament de temes com el sexe —«La sabata», «Sol», «díl·li», «Paradís atroç», «La rosa», «Malson», «El coit»...— o en la concepció de la poesia, plantejat en el poema «Mèdiu». Aquest poema condensa el pensament que Palau expressà en un text homònim, aparegut al número 16 de *Poesia*, segons el qual el poeta és un mèdiu, primer, de les forces obscures de la natura que intenten expressar-se a través d'ell; segon, dels seus avantpassats i, finalment, també de si mateix. Segons Palau, aleshores, «els poemes li són donats fets, i el seu treball [...] no consisteix sinó a anar-los pouant de les profunditats d'ell mateix [...]. Per això no s'ha de parlar tant de bons i mals poetes com de bons i mals mèdiu, de bons i mals conductors de poesia».

Joan Perucho (*Ariel*, desembre de 1947) elogià tant la trajectòria de Palau («ha donat sentit a una generació») com el llibre —compensant, així, la desaire de Bofill i Ferro—, situant-lo dins un «corrent d'angoixosa preocupació per l'home», on vida, sexe i mort s'entrellacen al marge de preocupacions morals o estètiques. «Això, naturalment, no justificaria un llibre de poemes; però justifica una actitud», escriu Perucho. Els poemes de *Càncer*, doncs, tot i ser escrits a Barcelona, suposen un canvi de registre important i una alenada de modernitat indiscutible dins l'encotillament líric català del moment. Tanmateix, l'embranchida poètica de Palau es veié enterbolida per l'afer de la *Soli*, el juliol de 1947. Algú va republicar, al mateix diari, un dels articles que Palau escriví a *Solidaridad Nacional* —òrgan falangista— a final de 1939, quan tenia vint-i-dos anys. I triaren el que li podia fer més mal («La poesia patriòtica»), el que el podia desacreditar més entre els companys de Barcelona i de París i comprometre la revista. Les conseqüències van ser immediates. Josep Romeu i Joan Triadú li escrigueren cartes de suport alertant-lo que hi havia gent que veia amb mals ulls les activitats que desenvolupava a París. *Ariel* va fer pinya entorn de Palau, però ell no hi reprendria les col·laboracions fins al febrer de 1948. L'episodi comportà, per part seva, la petició de l'estatut de refugiat —en uns moments en què molts ja decidien tornar— i l'alentiment de la seva producció poètica, que pràcticament es va aturar.

Fins al 1952, doncs, no publicaria *Poemes de l'Alquimista* —integrat per *L'aprenent de poeta*, *L'alienat*, *Càncer*, *Laberint* i *Atzucac*, en una edició sufragada pel seu pare i materialitzada a Barcelona —però datada a París— per Joan Triadú i Josep Pedreira. Palau clou l'aventura alquímica i consolida, sense cap mena de dubte, una de les obres més potents i compactes de la poesia catalana del segle XX. Tot i això, sembla no reconèixer-s'hi. En una nota del 31 de maig de 1950 encara diu: «El cert és que ara jo n'estic separat i que aquell que va buscar amb tant d'afany m'apareix com un personatge objectivat. Hi ha la meua vida i hi ha la meua mort reals en aquests poemes. L'Alquimista ja no sóc jo». Però després d'haver «deixat al paper tota la sang», Palau segueix buscant-se, ara en la tragèdia de Don Joan, adés en els colors de Picasso... Contra la dictadura xata dels *ismes*, continuarà emergint, rotund i implacable, acreixent-se amb el temps, el perfil contundent de l'obra polièdrica de Josep Palau i Fabre.

